

فرم سوالی و بکارگیری:

(۱) کلمات سوالی:

nə ، چه یا چه چیزی = نه kim که یا چه کسی = کیم

کدام = هانسی + هانگی hansı ، hangı

کدامین = هانگیسی hangısı ، هانسیسی hansısı

کجا ، کدام طرف = هایان hayan

کجا = نه یئر + نه ره nə yer ، nə rə

از چه = نه دن nədən (« نه دن » معنی از چه ساخته شده است را نیز می دهد.)

برای چه = نی یه + نه او چون nə üçün , niyə

چطور = نجه neçə

چطوری + چه جوری = نه جور nəcür

چگونه = ناسیل + نه جور nəcür , nasıl

برای کی + برای که = کیمه kimə

برای چه کسی = کیم او چون kim üçün (kimə)

چند = نجه neçə ،

چند تا + چند دانه ، نجه دانه neçə dənə ،

چه قدر = نه قدر nə qədər

توجه: - کلمه سوالی « نه ره » و « نه مه » زبان محلی ترکهای مناطق مرکزی ایران می باشد و

« نه ره » در ترکی استانبولی نیز صرف می شود .

- کلمه سوالی « هانگی » و « ناسیل » امروزه در آذربایجان صرف نمی شود ولی کم و

بیش در کتب قدیمی بکار رفته است. (هر دو کلمه در لهجه استانبولی مورد استفاده

قرار می گیرد.)

- کلمات سوالی به شکل زیر برای ضمائر شخصی صرف می شوند. مثال:

من کیمم؟ سن گیم سن؟ او کیمدیر؟
بیز کیمیک؟ سیز کیم سینیز؟ اونلار کیمدیرلر؟

۱-۱) فعل « ایمک » و صرف سؤالی آن به سوم شخص مفرد :

در بکارگیری کلمات به هماهنگی آخرین حرف صدادار آنها با حروف صدادار پسوندهای گوناگون توجه کنید :

- آیا او میگیرد = او آلیرمی؟
o alırmı ?
بلی ، او ، آلیر .
bəli , o , alır
- آیا او لاله است = او لاله می؟
o Laləmi ?
بلی ، او ، لاله دیر .
bəli , o , Lalədir
- آیا آن دست خط است = او یازی می
o yazımı ?
بلی ، او ، یازی دیر
bəli , o , yazıdır
- او کیست = او گیم دیر؟
o kimdir ?
او حسن دیر .
o Həsəndir
- آیا او در اینجاست = او بۇرادا دیرمی
o buradadırmı ?
بلی ، او ، بۇرادادیر .
bəli , o , buradadır
- آیا آن پول است = او پۇل مؤ؟
o pulmu ?
- آیا آن چشم است = او گۆزمو
o gözmü ?

۲) شکل سؤالی فعل از مصدر :

در زبان ترکی می توان بوسیله کلمه « می mi » جملات را به شکل سؤالی در آورد.
کلمه سؤالی « می mi » همانند « آیا » در زبان فارسی می باشد که امروزه آن را در ترکی آذربایجان در آخر جمله بکار می برند .

حرف صدادار کلمه سوالی « می mi » (i) وابسته به آخرین حرف صدادار کلمه ما قبل خود می باشد که در صرف با هماهنگی بزرگ به شکل « می mi » ، « می mi » ، « می mü » و « می mu » در می آید .

– کلمه سوالی به دو شکل در جمله بکار برده می شود :

(a) شکلی که کلمه سوالی « می mi » در آخر جمله قرار می گیرد .

(b) شکلی که کلمه سوالی « می mi » بین فعل و صرف ضمیر شخصی جا می گیرد .

۱-۲) شکل که پسوند سوالی با فعل « ایملک » :

علامت سوال که در آخر کلمه صرف می شود :

mənəmmi ?	منم می ؟	آیا من هستم ؟
sənsənmi ?	سن سن می ؟	آیا تو هستی ؟
odurmu ?	او دورمو(می)؟	آیا اوست ؟
bizikmi ?	بیزیک می ؟	آیا ما هستیم ؟
sizsinizmi ?	سیزسینیز می ؟	آیا شما هستید ؟
onlardır(lar)mı ?	اونلاردیرلار می ؟	آیا آنها هستند ؟

۳-۲) صرف حالت سوالی فعل در زمان حال

فعلی که آخرین حرف صدادار آن با آهنگ بالائی (ə, e, i, ö, ü) است به شکل زیر

صرف می شود . مثال :

mən gəlirəmmi ?	من گلیرم می ؟	=	آیا من می آیم
sən gəlirsənmi ?	سن گلیرسن می ؟	=	آیا تو می آیی
o gəlirmi ?	او گلیر می ؟	=	آیا او می آید
biz gəlirikmi ?	بیز گلیریک می ؟	=	آیا ما می آییم

siz gəlırsinizmi ? = آیا شما می آید ؟ سیز گلیر سینیز می ؟
 onlar gəlirlərmi ? = آیا آنها می آیند ؟ اۇنلار گلیر لر می ؟

۲-۳) حالت سوالی فعل آینه نزدیک :

mən alarammı ? = آیا من می گیرم ؟ من آلام می ؟
 sən görərsənmi ? = آیا تو می بینی ؟ سن گۆررسن می ؟
 o eşidərmı ? = آیا او می شنود ؟ اۇ اشیتیر (اشیدر) می ؟
 biz ölərikmi ? = آیا ما می میریم ؟ بیز اۆله ریک می ؟
 siz gülərsinizmi ? = آیا شما می خندید ؟ سیز گولرسینیز می ؟
 onlar oxuyarlarmı ? = آیا آنها می خوانند ؟ اۇنلار اۇخویارلار می ؟

۲-۴) حالت سوالی فعل آینه نزدیک که آخرین حرف صداداران با آهنگ بالائی

[ə, e, i, ö, ü] باشد ، به شکل زیر برای ضمائر شخصی صرف می شود :

(«گله رم» و یا «گلم»)

mən gələrammı ? = من گله رم (گلم) می ؟
 sən gələrsənmi ? = سن گله رسن می ؟
 o gələrmı ? = اۇ گله رمی ؟
 biz gələrikmi ? = بیز گله ریک می ؟
 siz gələrsinizmi ? = سیز گله رسینیز می ؟
 onlar gələrlərmi ? = اۇنلار گله رلر می ؟

۲-۵) حالت سوالی فعل مصدری در زمان حال :

mən gəlməkdəyəmmı ? = من گلمکده یم می ؟
 sən gəlməkdəsənmi ? = سن گلمکده سن می ؟

o gəlməkədə (dir) mi ? اؤ گلمکده (دير) می

۲-۶) فعلی که آخرین حرف صدادار آن با آهنگ پائینی باشد ، به شکل زیر برای
ضمایر شخصی صرف می شود:

mən oxumarammi ? من اؤخومارام می؟

sən oxumazsanmi ? سن اؤخومازسان می

o oxumazmi ? اؤ اؤخوماز می

۳) نفی سؤالی :

۳-۱) حالت نفی سؤالی فعل آینده نزدیک :

فعلی که آخرین حرف صدادار آن با آهنگ بالائی (ə, e, i, ö, ü) باشد ، در اصل می بایست
با کلمه نفی « مه » و « ما » (مثل : تو نمی آیی gəl m ə y ə r s ə n) صرف شود. ولی
به جای آن در رابطه اول شخص مفرد و جمع به شکل « gəlmərəm » و در دوم و سوم
شخص مفرد و جمع به شکل « məz » نفی می شود. مثال :

mən gəlmərəmmi ? من گلمرەم می ؟

sən gəlməzsənmi ? سن گلمزسن می ؟

o gəlməzmi ? اؤ گلمزمی ؟

biz gəlmərikmi ? بیز گلمریک می ؟

siz gəlməzsinizmi ? سیز گلمزسینیزمی ؟

onlar gəlməzlərmi ? اونلار گلمزلر می ؟

۳-۲) نفی سؤالی فعل در زمان حال :

mən gəlmirəmmi ? آیا من نمی آیم = من گلمیرم می

sən gəlmirsənmi ?	سن گلمیرسن می	=	آیا تو نمی آیی
o gəlmirmi ?	او گلمیرمی	=	آیا او نمی آید
biz görmürükümü ?	بیز گۆرموروك مو	=	آیا ما نمی بینیم
siz oxumursunuzmu?	سيز اوخومورسونوزمو	=	آیا شما نمی خوانید
onlar bilmirlərmi ?	اونلار بيلميرلر می	=	آیا آنها نمی دانند

۳-۳) حالت نفی سؤالی فعل مصدری در زمان حال :

mən gəlməkdə deyiləmmi ?	من گلمکده دئگيلم می	
sən gəlməkdə deyilsənmi ?	سن گلمکده دئگيل سن می	
o gəlməkdə deyil (dir) mi ?	او گلمکده دئگيل (دير) می	

۳-۴) نفی سؤالی فعل از مصدر « ایملک » به شکل زیر صورت می گیرد.

mən deyiləmmi ?	من دئگيلم می ؟	آیا من نیستم ؟
sən deyilsənmi ?	سن دئگيل سن می ؟	آیا تو نیستی ؟
o deyildirmi ?	او دئگيل دير می ؟	آیا او نیست ؟
biz deyilikmi ?	بیز دئگيليك می ؟	آیا ما نیسنیم ؟
siz deyilsinizmi ?	سيز دئگيل سينيز می ؟	آیا شما نیستید ؟
onlar deyil(dir)lərmi ?	اونلار دئگيل لر می ؟	آیا آنها نیستند ؟

۳-۵) نفی سؤالی فعل از مصدر « ایملک » بوسیله کلمه نفی « دئگيل » به شکل زیر

صورت می گیرد.

mən deyiləmmi ?	من دئگيلم می ؟	آیا من نیستم ؟
sən deyilsənmi ?	سن دئگيل سن می ؟	آیا تو نیستی ؟
o deyildirmi ?	او دئگيل دير می ؟	آیا او نیست ؟

آیا ما نیسنیم ؟ بیز دئگیلیک می ؟ biz deyilikmi ?
 آیا شما نیستید ؟ سیز دئگیل سینیز می ؟ siz deyilsinizmi ?
 آیا آنها نیستند ؟ اونلار دئگیل لر می ؟ onlar deyil(dir)larmi ?

مردم آذربایجان (در ایران) در محاوره از کلمه سؤالی « می mi » (آیا) استفاده نمی کنند و معمولاً جمله سوالی را کشیده و دراز بیان می کنند.

۴) کلمه سوالی و فرم قدیمی آن (شکل دوم سوالی) :

۴-۱) شکلی که پسوند سوالی بین فعل و پسوند صرفی قرار می گیرد:

فعل سوالی کهنه شده تنها در مواردی در کتب قدیمی مورد استفاده قرار گرفته و امروزه اصلاً صرف نمی شود. در این فرم ، کلمه سؤالی (می) به آخر جمله برده نشده بلکه بین فعل و ضمیر شخصی (با صرف فعل « ایمک ») جا میگیرد. فعلی که آخرین حرف صدادر آن با آهنگ بالائی است به شکل زیر [برای زمان حال] صرف می شود :

من گلیرمی ام ؟ mən gəlirmiyəm ?
 سن گلیرمی سن ؟ sən gəlirmisən ?
 او گلیرمی ؟ o gəlirmi ?
 بیز گلیرمی یک ؟ biz gəlirmiyik ?
 سیز گلیرمی سینیز ؟ siz gəlirmisiniz ?
 اونلار گلیرمی لر ؟ onlar gəlirmilər ?

– به شعری از فضولی که نفی فعل سوالی را به شکل مذکور بکار برده توجه کنید :

ای فضولی داغ هجران ایله یانمیش کؤنلومو لاله زار آچسایدی ، سیر لاله زار ائتمز میدیم

..... laləzar açsaydı , seyr laləzar etməzmidim

(امروزه فرم سوالی مذکور در لهجه ترکی استانبولی معمول گشته است .)

۲-۳) نفی سوالی فعل در زمان حال به شکل زیر می باشد :

من گلمیر می یم ؟ mən gəlmirmiyəm ، بیز گلمیر می ییک
 سن گلمیر می سن ؟ sən gəlmirmisən ، سیز گلمیر می سینیز
 او گلمیر می . . ؟ o gəlmirmi ، اونلار گلمیر می لر

– فعلی که آخرین حرف صدادار آن با آهنگ پائینی می باشد :

من آیر می یام ؟ ، بیز آیر می ییق ، سن آیر می سان
 بیز آیر می ییق ، سیز آیر می سینیز ، اونلار آیر می لار

۳-۳) نفی سوالی با کلمه « دئگیل » به شکل زیر صرف می شود :

من دئگیل می یم mən deyilmiyəm
 سن دئگیل می سن sən deyilmisən
 او دئگیل می . . . o deyilmi

۴-۴) شکل سوالی قدیمی که در بعضی کتب قدیمی بکار رفته است :

من گلمکده دئگیل می یم ؟ mən gəlməkdə deyilmiyəm ?
 سن گلمکده دئگیل می سن ؟ sən gəlməkdə deyilmisən ?
 او گلمکده دئگیل می (دیر) o gəlməkdə deyilmi (dir)

– اسم مصدر ،

اسمی است که به آخر آن حروف « لیق » و « لیک » پیوند می خورد. از اینکه آخرین حرف

آنها شبیه مصدر (ق ، ك) است ، در نتیجه به آن اسم مصدری نامیده می شود. مثال :

آدام adam (آدم) - آداملیق adam lıq (انسانیت)

چمن çəmən (چمن) - چمن لیک çəmənlik (چمن زار) çimən
حروف اضافی « لیق » به شکل پسوند به دنبال اسامی ساده پیوند خورده و اسم ترکیبی را
با مفهوم جدیدی بوجود می آورد .

مفرد : چمن لیک çəmənlik - جمع : چمن لیک لر çəmənliklər
باداملیق badamlıq (بادامزار) - جمع : باداملیق لار badamlıqlar
حرف صدادار پسوند « لیق لیق » وابسته به آخرین حرف صدادار کلمه ما قبل خود
می باشد ، که در صرف به شکل « لیق لیق » ، « لیک لیک » ، « لوق لوق و lük و luq
(هماهنگی بزرگ) در می آید . برای مثال به تبدیل اسامی ساده به اسامی مصدری در
جدول زیر توجه کنید :

کلمات ساده	اسامی مصدری (ترکیبی)
آدم adam (آدم)	آدم لیق adamlıq (انسانیت)
آنا ana (مادر)	آنالیق analıq (مادری)
آلما alma (سیب)	آلمالیق almaliq (سیب ستان)
خییار xıyar (خیار)	خییارلیق xıyarlıq (کشت زارخیار)
یونجا yonca (یونجه)	یونجالیق yoncalıq (یونجه زار)
ننه nənə (مادر)	ننه لیک nənəlik (مادری)
چمن çəmən (چمن)	چمن لیک çəmənlik (چمنزار)
سففیح səfeh (بی عقل)	سففیح لیک səfehlik (بی عقلی)
آیدین aydın (روشن)	آیدینلیق aydınlıq (روشنائی)
ایشچی işçi (کارگر)	ایشچی لیک işçilik (کارگری)
اوت ot (علف)	اوتلوق otluq (علفزار)
اؤن ön (پیش)	اؤنلؤک önlük (پیش بند)

- اسامی مذکور بوسیله علامت « لر » و « لار » (چمن لر ، چمنلیکلر) جمع بسته می شود .

اسم فاعلی :

اسم فاعلی به اسمی گفته میشود که علاوه بر اسم ، فاعلیت آن را نیز بیان کند . اسم فاعلی در زبان ترکی بوسیله ریشه فعل و علامت ویژه « پسوند فاعلی » ساخته می شود . علامت مذکور « چی çı » می باشد که در بین دو حرف صدادار به شکل « جی ci » نیز صرف می شود . مثال :

فارسی - ترکی ، فارسی - اسم فاعلی ترکی

کار	-	ایش	iş	،	کارگر	-	ایشچی	işçi
آهن	-	دَمیر	dəmir	،	آهنگر	-	دَمیرچی	dəmirçi
نوشته	-	یازی	yazı	،	نویسنده	-	یازیچی (ci)	yazıçı
بیابان	-	چؤل	çöl	،	بیابانگرد	-	چؤل جو	çölçü
قایق	-	قایق	qayıq	،	قایق ران	-	قایقچی	qayıqçı
در	-	قاپی	qapı	،	دربان	-	قاپی جی	qapıcı
کشتی	-	گمی	gəmi	،	کشتی ران	-	گمی جی	gəmicı
راه	-	یؤل	yol	،	راه بان	-	یؤلچو	yolçu
سر	-	باش	baş	،	سردار	-	باشچی	başçı

اسم فاعلی در جمله به شکل زیر بکار گرفته میشود :

من کارگر هستم . من ایشچی یم **mən işçiyəm**

من ایشچی یم و بۇرادا ایشله بیرم . **mən işçiyəm və burada işləyirəm** .

من ایشچی اولاراق بۇرادا ایشله بیرم . **mən işçi olaraq burada işləyirəm** .

من دانشجو هستم . من شاگردم (اؤیرنجیم) . **mən şagirdəm (öyrənciyəm)**

من اؤیرنجی (اؤرنجی) اولاراق بیرایل دیرکی بۇرادا یاشاییرام (من شاگردم و بیر ایلدیرکی بۇرادا

یاشاییرام) . **mən şagird (öyrənci) olaraq, bir ildir ki burada yaşayıram** .

صرف دوگانه کلمات (در زمان حال)

در موارد کمی بعضی از کلمات ترکی را به دو شکل مختلف صرف می کنند. این افعال ،
 آنهایی هستند که آخرین حرف صدادار آنها با یکی از چهار حرف « o,u,ö,ü » ختم
 می شود . برای مثال کلمات زیر را در نظر گرفته و صرف می کنیم :

فارسی	ترکی با خط عربی	ترکی با خط لاتین
من ترك هستم	من تورکم من تورکوم	mən türkəm mən türküm
من پسر هستم	من اوغولام من اوغولوم	mən oğulam mən oğulum
من کوراوغلو هستم	من کورام من کوروم	mən koram mən korum
من شنا می کنم	من اوزورم من اوزوروم	mən üzürəm mən üzürüm
من می فهمم	من دوشونوروم من دوشونورم	mən düşünürüm mən düşünürəm
من می زنم	من دویورم من دویوروم	mən döyürəm mən döyürüm
من می ایستم	من دورورام من دوروروم	mən dururam mən dururum
من خسته هستم	من یورقونام من یورقونوم	mən yorqunam mən yorqunum